

KO TIKO BEKA ENA 15-30 NA YABAKI NI NOMU BULA? E DODONU MO NA CULA ENA WAI NI TATAROVI NI MISILA

Na misila e mate rerevaki, ka rawa ni vakatauvimatetaki iko. Na nomu cula e na i cula ni tatarovi ni misila; oya na i wali uasivi taudua ka me taqomaki iko, ka tarova na kena dewa vei ira na nomu lewe ni vuvale kei ira na tiko volekati iko.

E RAWARAWA KA SEGA NI KO SAUMA VAKAILAVO NA NOMU TAQOMAKI IKO MAI NA MATE DEWA NA MISILA

Mo vakadonuya mo cula kevaka e kerei iko e dua na i vakaillesilesi mai na tabana ni bula.

E rawa talega ni ko kerea na i cula ni misila, mai vua na nomu vuniwai. E sega ni saumi.

Kevaka e tiko nomu yabaki ni bula ena 16 ka lako cake, e na rawa ni ko culai e na i cula oqo ena so na sitoa ni wainimate (kemesi). Mo vakataroga na nomu kemesi ke dau solia na i cula ni misila, na mate vuce, na "mo" kei na mate ni vuvuce ni yago (MMR). Kevaka e vakakina, ia mo lakova sara yani. Ena sega tale ni ko waraka e dua na gauna me na vakarautaki mai. O Dauniwai, e na qaravi iko ena vanua vakarautaki ena loma ni kemesi.

Na i cula ni misila, na yacana na MMR. E na vukeya na nomu taqomaki mai na tolu na mate rerevaki oqo: na misila, na mo kei na vuvuce ni yago (misila ni Jamani).

Ko vakatataro beka tiko ke ko sa cula oti ena i cula ni misila?

E vuqa sara vei ira ka tiko nodra yabaki ni bula ena 15 ki na 30, era sega ni cula vakaoti ena nodra gauna ni gone. Oqo e rawa ni vakavuna na kena tauvi iko kei na nomu vakatetea na mate na misila.

Mo taroga na nomu vuniwai, i tubutubu se dau ni veisusu ke ko sa cula oti vakarua ena i cula na MMR ena gauna ni gone.

Kevaka ko sega ni kila, ia e sa dodonu mo na cula. E daumaka cake mo cula tale se cula vakarua ena i cula ni MMR.

NA I CULA OQO, E LEVU SARA NA KENA VINAKA

- **E rawa ni ko tauvimate bibi kevaka ko tauvi misila**
E rawa talega ni vakavuna na niuonia, na manumanusoni kei na vuvuce ni mona. E rawa ni mate talega na tamata e na misila.
- **Kevaka e tauvi iko na misila, ena rawa ni ko vakavuna na nodra tauvimate bibi eso tale**
E so vei keda e sega ni ganiti ira na i cula ni MMR baleta ni ra se gone lalai, se e malumalumu na gacagaca ni tataqomaki ni yagodra. Ni ko cula oti, ena sega ni tauvi iko vakarawarawa na misila, ka sega talega ni ko na vakadewa na mate vei ira na dau tauvimate vakarawarawa.
- **Ke tauvi iko na misila ni ko tiko bibi (bukete), e rawa ni ko vakadewa vua na gone**
E rawa ni vakavuna na bula gogo vu ana gone ena gauna ni nona tubu cake tiko. E na rawa ni ko vakasucu dole se lutu na bibi ni gone, ena gauna ni vakasucu.
* E sega ni na soli vei iko na i cula ni MMR kevaka ko tiko bibi.
- **E rawa ni ko calata na bula ni rawa ka, vuli, kei na bula marau**
Kevaka ko se bera ni cula ena MMR ka ko tiko ena dua na rumu kei na dua e tauvi misila, e dodonu mo na la'ki tiko vakatikitiki me rua na macawa. Oqo me rawa ni vakadeitaki kina ni ko sega ni tauvi misila ka sega talega ni ko na vakadewataka vei ira eso tale.

• **Eda sa qai sotava walega oqo e dua na kena tete na mate oqo**

Ena yabaki 2019, e sivia e 2,000 na lewe ni vanua e Niu Siladi e tauvi ira na misila. Era lewe 700, era curu ki valenibula. E lewe levu na Maori kei na Pasifika e tauvi ira na mate oqo. E dodonu me 95 na pasede na lewe ni vanua me cula me rawa ni yacova na "community immunity" (e dau kilai talega me "herd immunity"), me rawa ni tarova na kena tete ena veigauna mai muri.

• **Na misila e rawa ni dewa mai na dua ga na nomu vodo ena waqavuka**

Na misila e se tiko vakalevu ena veimatanitu kece. O ira na curu Vanua ki Niu Siladi, era rawa ni vakatetea na mate oqo, ia era sega tu ni kila. Ko na rawa talega ni dewadewa ni mate oqo ke ko gade ki na so na matanitu tani.

NA I CULA NI MMR E VUKEA NA YAGOMU ME BULIA NA DRA NI YAGO DAU VALUTA NA MATE ME TAROVA NA MISILA

Ena cula na tabamu, ena wai ni tatarovi na MMR.

Kevaka ko sa cula oti ena i cula ni MMR, na mataivalu dra ni tataqomaki ni yagomu ena valuta na mate ni misila, kevaka ko sotava dina.

Oqo, ena taqomaki iko ka sega talega ni ko na vakatetea na mate vei ira na tiko volekati iko.

NA CAVA E TIKO ENA WAI NI TATAROVI?

Na wai ni tatarovi na MMR e buli mai na manumanu ni mate na misila, mate vuce kei na misila vakajamani (vuce ni yago), ia e vakalailai ga ka sa vakamalumalumutaki tu. Oqo e vakayavalata na mataivalu ni yagomu me tu vakarau ka valuta na manumanu ni mate.

E tiko talega e na wai ni tatarovi e vica na wainimate me rawa ni dei ka rawarawa na kena vakayagataki. Na wainimate oqo era lalai ka ra kunei ena kakana kei na wainigunu dau vakayagataki wasoma.

E TIKO ENA I VAKATAGEDEGEDE E CAKE NA VEITAQOMAKI NI WAINIMATE NA MMR

Na wai ni tatarovi oqo, esa vakayagataki e Niu Siladi mai na yabaki 1990.

E kaukauwa na wai ni tatarovi na MMR. E 95 na pasede na lewe ni vanua era sa taqomaki mai na misila ni oti nai matai ni nodra i cula. Ni oti na i ka rua ni cula, era sa taqomaki e 99 na pasede ni lewe ni vanua.

E dua na lewe lailai vei ira na sa cula oti, e na rawa ni ra tauvimate tale. Era na vakila vakalailai na dadaga ni yago ka duidui sara mai vei ira era se sega ni cula ena wai ni tatarovi na MMR.

E lailai mai na dua, mai vei ira na lewe 10 (one in 10) ena tarai ira na sasala ni yago, ni oti e lima kina 12 na siga mai na nodra cula. Oqo, me vaka na mosi ni ulu, na milamila se vuce ni galegale.

Eso tale na ka e rawa ni vakilai ni oti e dua se rua na siga (ni oti na cula) oya:

- na mosi ni ulu
- na katakata
- lomalomaca (sega ni bula vinaka)
- matabuto se via rebo (mo kana rawa ni bera ni cula; na kena i wali)
- na bibi ni yago ka sega ni bula vinaka.

E tutu yadudua o ira e rawa ni vakavuvu ca vakalevu vei ira na i cula na MMR. Ia, oqo ena rawa ga ni vakilai ena loma ni 20 na miniti ni ra cula oti. Sa i koya na vuna, ko na kerei kina mo wawa me 20 na miniti ni ko cula oti ena MMR. Kevaka e yaco e dua na leqa, ko Dauniveicula ena rawa ni veivuke kina.

E na rawa ni tukuna vei iko o nomu vuniwai, o nasi se ko Dauniwai na veika e rawa ni yaco vei iko.

E so vei keda era na sega ni vakadonui me ra cula. Mo tukuna vua na i vakalesilesi ni tabana ni bula kevaka ko tauvimate tale ni ko sa cula oti, se ko qaravi tiko ena mate na "Cancer" se dua na mate bibi, se soli vei iko na dra ena loma ni yabaki sa oti. E sega ni vakadonui mo cula ena wai ni tatarovi na MMR kevaka ko tiko bibi.

Eso na matanitu, era cula ga na kena lewe ni vanua ena i tatarovi ni misila kei na vuvuce ni yago. Kevaka ko sa cula oti ena i cula ni tatarovi ni misila mai Vanua tani, ena rawa ni ko cula tale ka sega ni saumi e Niu Siladi, mo rawa ni taqomaki talega mai na mate vuce.

Na mate vuce, na "mo" e vakavuna na kena vuce na galegalemu, kei na kena sala ni wai. Oqo, e rawa ni tauva e dua mai na lewe ya tini na lewe ni vanua, na mate ni dra (meningitis).

Ko vinakata tale beka e so na i tukutuku?
Taleva nai sema ki na mona livaliva:
"ProtectAgainstMeasles.org.nz"